

Tor,S,Backlund
 Historia StNK1700
 Stn17t21

921109 (rev 950405)
 Anteckningar om krigshändelserna i västsverige under Det stora Nordiska kriget 1700-1721

Anteckningar om krigshändelserna i Västsverige under Det stora Nordiska kriget 1700-1721

Följande anteckningar om krigshändelserna i Västsverige under Det stora nordiska kriget är ingalunda sammanhängande, än mindre heltäckande för detta skede. De syftar endast till att ge några minnesbilder från vad som hände i en landsdel där centralhistoriens avgörande händelser inte inträffade, men människornas villkor var minst lika dramatiska. Det spelar ju för den enskilde mindre roll om han stupade vid Poltava eller vid Rörö, eller drunknade under Sveriges sjökrig vid doggers bank.

Sjökriget har fått mer utrymme än landkriget främst för att det är mindre känt. En sammanställning av vardagshändelser, d v s de som i centralhistorien ej nämnes som avgörande, skulle givetvis ge samma mängd information för båda krigsskådeplatserna. En något mer detaljerad redogörelse för Tordenskjolds anfall återgår på ett tidigare studium i ämnet.

Innehåll

Sid 1	Introduktion
Sid 2-5	Landkriget
Sida 6 – 10	Sjökriget
Bilaga 1	Tordenskjolds anfall; maj 1717
Bilaga 2	Tordenskjolds anfall; juli 1719
Bilaga 3	Kuppen vid Grötö; sept 1719
Bilaga 4	Tordenskjolds räd; sept 1719

Landkriget 1700 – 1721 i Västsverige

Den följande översikten följer i stort sett Kungl Älvsborgs regementes historia (Mannerfelt 1887). Det är ett västsvenskt förband, uppkallat efter fästningen vid Göteborg. Händelserna återspeglar vardagen för soldater och därmed hur livet levdes i Västsveriges under denna tid. Man kan kalla tablån ett regementskalendarium.

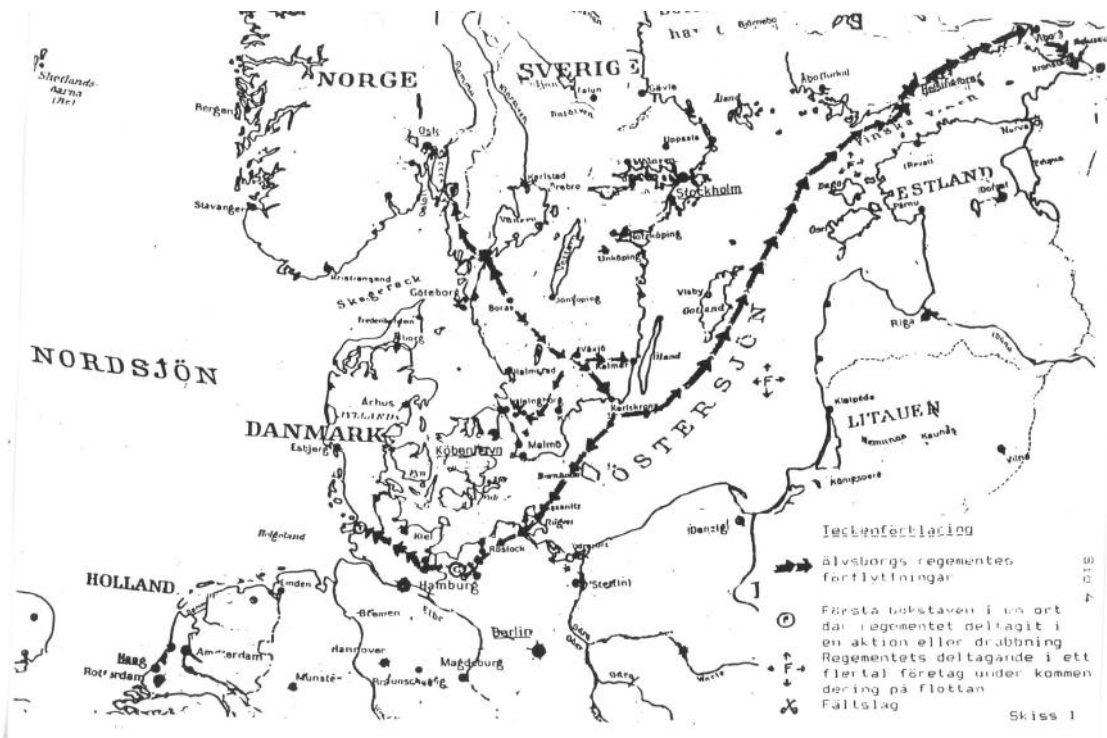
För lokalisering av platser hänvisas till skiss nr 1, sid 4.

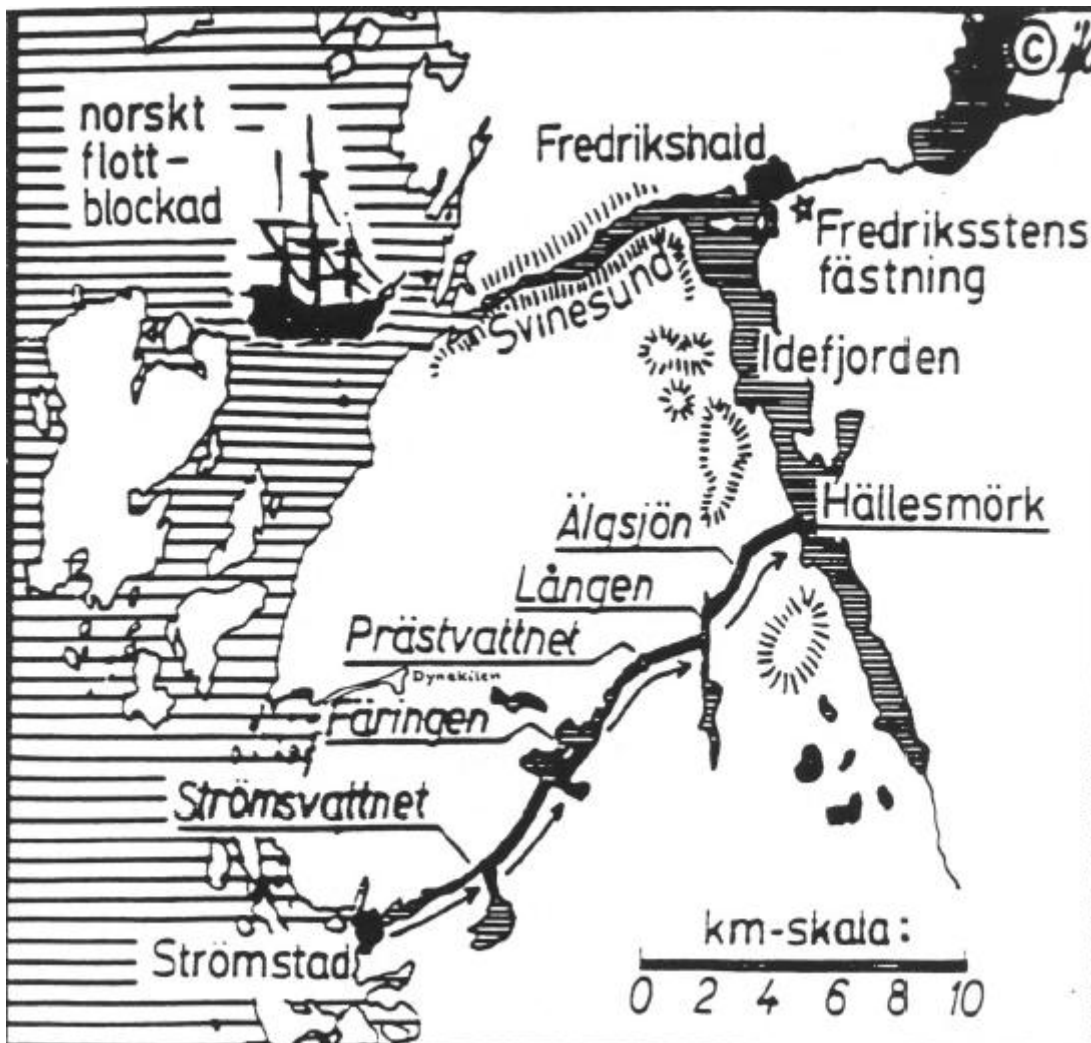
- 1699 I augusti order om indragna permissioner, majorens kompani till Göteborg (med ett modernt uttryck intogs mobiliseringsberedskap).
- 1700 4 kompanier i garnison i Göteborg.
Diskussion om landstigning på Jylland för att ta Aalborg.

- 1701 100 man till Kalmar garnison
- 1703-1709 Årliga kommenderingar till flottan.
- 1704 150 man till Karlskrona, deltog 9/7 i landstigning på ön Retusaari (Kronstadt, innersta delen av Finska viken, nu flottbas utanför St: Petersburg), där två ryska batterier togs, totala förluster under operationerna 40 man. I dec order om 225 man till flottan i mars.
- 1705 7/6 spaningsanfall på Retusaari.
15/6 större amfibieoperation mot Retusaari; misslyckad.
Älvsborgs reg (I 15) 95 man i förluster (döda).
- 1706 225 man till flottan, framryckning mot Viborg i småbåtar, nattliga strider, totalt 100 man i förluster under hela fälttaget.
- 1707 80 man i förluster.
- 1708 225 man på flottans fartyg, samt arbetskommenderingar
60 man i förluster.
- 1709-1710 Garnison i Göteborg
- 1710 Via Markaryd gick regementet i januari till Stenbocks armé i Småland för att, som det blev, delta i kriget i Skåne och Nordtyskland.
28/2 slaget vid Helsingborg, fanan genomskjuten av 30 skott. Förluster i döda 4 off 94 man, i sårade 7 off 252 man d v s 1/3 av reg styrka el 22 % av infanteriets förluster, men så hade man också haft emot sig elitförbandet, de danska gardesgrenadjärerna.
- 1711 Regementet återgick delvis till rotarna, nyrekryterades och i augusti var regementet samlat i Uddevalla. I oktober marscherade man till Kristianstad, fick där order att gå till Karlskrona där regementet (1200 man) inskeppades och överfördes till Pommern
- 1712 Strider i Nordtyskland.
9/12 slaget vid Gadebusch, förluster i döda 39.
- 1713 Kapitulationen i Tönningen 10/5 avmarsch , 8 fanor avlämnades av regementets 204 man (av ursprungsstyrkan ca 800 man hade dock en del lämnats i Wismar , fl. platser).
- 1714 Nyuppsättning av reg (8 komp), förflyttning till Skåne.
- 1715 Åter till rotarna i april, 100 man till flottan; 6 döda i sjöstrider.
- 1716 Deltog reg i anfallet på Norge 27/2
10/3 belägring av Akershus, öv Mentzer förlorade ett ben, kvarlämnades i Kristiania (Oslo), men fick senare permission till Sverige - på hedersord att återvända.
- 1717 Viloår, men mindre kommenderingar, t ex Göteborg (Tordenskjolds anfall)
- 1718 15/4 430 man i Strömstad, förstärkning efter hand, från september deltog hela regementet i operationerna, förluster vid småstrider. Transport av flottavd till Idefjorden (se skiss 2 sid 5)
Deltog i belägringen av Fredrikssten (Karl XII knappen). ”5 dödsskjutne”. Över 400 man sjuka, 9/12 återmarsch.
- 1719 I mars i Göteborg och omgivningar, garnison i Göteborg, Bohus, Karlsten och Nya Älvsborgs fästningar.
Försvaret av Nya Älvsborg av Norra och Södra Kinds kompanier skildras särskilt.(Bil 2)
- 1720 140 man återanvände efter freden med Danmark. 3/7 Rekryteringsmöte, en bat i Göteborg.

1721 13/2 regementet beordras till Stockholm dit det anlände 30/3 efter att ha marscherat från rotarna 3/3.
 13/4 parad för kungen på Ladugårdgårde. 5/10 hemmarsch.

Skiss 1

Text till galärtransporten till Idefjorden.

Under operationen mot Norge 1718 var inloppet till Idefjorden (Svinesund) blockerat. Inne i fjorden befann sig norska flottenheter som hotade svenska underhållsvägar. Karl XII beslöt då att till fjorden över land överföra en mindre svensk flottstyrka. Det var en sträcka på omkring två mil. I planläggningen deltog både Polhem och Svedenborg. Praktisk ledare var generalkvartermästaren Baltzar von Dalhem, understödd av viceamiral Strömstierna.

Följande enheter överfördes:

Brigantinerna Luren (2), Castor och Pollux (5 nickor), skärbåtarna Andromeda, Aborren och Torsken, en dubbelslup och fem andra slupar. Arbetet tog två månader. Luren var omkr 40 m lång. Norrmännen drevs tillbaka.

Skiss 2.

Sjökriget 1700 – 1721 på Västkusten

Se Skiss 3

Det vore synd att säga att västkustflottan under årens lopp varit gynnad. Det är svårt i våra dagar och så har det alltid varit. Även om tankarna varit goda så har resurserna inte räckt till, men det man gjort har ofta varit förvånadsvärt mycket med hänsyn till resurserna. Tålmodigt slit med rustningar, tackel och tåg, ändlösa patrulleringar och strider i Kattegat, Skagerack och Nordsjön har lämnat få spår i historieskrivningen.

I det följande bygger skildringen i stort på boken "Göteborgs eskader och örlogsstation 1523 - 1870".

För lokalisering hänvisas till skiss 3.

Inför det hotande kriget 1699 strävade man efter att skapa en Göteborgseskader.

Basen, flottstationen var ej klar. Nya Varvet hade föreslagits och fastställts som flottstation. 4/7 1699 och under de följande åren skedde en successiv utbyggnad, dock utnyttjades fortfarande Gamla varvet.(vid nuv Sjöfarthuset) en hel del.

Flottan var mer än armén en materielberoende vapengen, där skeppens antal och bestyckning var avgörande. Finns det inte därutöver kunnigt folk, så är dock allt förgäves.

Under ”Det stora nordiska kriget” var på svensk sida och på västkusten fregatterna de största enheterna. De förde mellan 16 och 50 kanoner och är i fortsättningen hänvisade till som fartyg.

De övriga enheterna var av många typer, ofta betecknade efter rigg och skrov, som brigantiner, snauer, galjoter, galärer och slupar. I fortsättningen benämnda mindre enheter. De förde färre kanoner från 2 – 10 men oftast endast nickhaker, d v s små kanoner. Då tidstablan främst syftar till att visa ett händelseschema kommer den avgörande materiel frågan icke alltid få det utrymme den bör ha i en komplett skildring.

1699- Varning för krigshot, planer på att överföra fartyg från Östersjön. Det kom endast 1700 delvis till utförande. Krig

1701 På Älvsborgsfjorden låg 16/5 (siffror inom parentes anger antal kanoner).

Fregatterna Varberg (40)
Älvsborg (46)
Marstrand (26)

Mindre enheter Solen flöjt (2)
Falken galjot (6)
Töva Litet galjot (4)
Mjöhunden snau (6)

Ombord fanns ca 400 soldater.

Företag mot Arkangelsek anfalldes och en stryka om 3 fartyg (2 med 40 talet kanoner, 1 om 26) samt 4 enheter (4-6 kanoner) avseglade 28/5. 23/6 nåddes Arkangelsk, men ryssarna var förvarande; 26/6 anfall mot en skans i inloppet misslyckades. En fartygschef stupade, galjoten Falken gick förlorad. Åter 15/8.

1702 Lugnt

1703- Rykten om ryskt anfall mot Göteborg, något som var stående under perioden, men i övrigt ganska lugn. Nya Varvet hela tiden under utbyggnad.

1709 Efter Poltava väntades krig mot Danmark.

Restriktioner för sjöfarten. Kaperiverksamheten börjar ”Lasse i Gatan”, senare adlad Gatenhielm. Han var nu 21 år och gjorde sina första kaperier, sedan blev han kaparredare. Till havs i långa tider låg nu kryssare och uppbringade åtskilliga handelsfartyg, alltså handelsblockad.

1710 Från början av mars tre kryssare till havs för handelskrigföring i Kattegatt och Skagerack. Talrika småstrider förekom. Ett hundratal fartyg till 240 000 riksdalers varde fördes till svenska hamnar. Ryska kapare i Kattegatt störde handelssjöfarten.

1711 Norsk aktivitet, man trängde söderut i skärgården.

Handelsblockaden utsträcktes till Nordsjön.

Brigantinen Siöblad (20 kan) totalförliste mellan Lindesnäs och Doggersbank. Svenska kaparna nu 27 fartyg. Av kapare och kryssare togs 45 fartyg om 2300

läster («8000 ton) till 105 000 rdr värde. Skiss 3, sid 9.
Norska galären Kristiania tags och infördes till Göteborg bl.a. med svenska fångar.

- 1712 Göteborgseskader omfattade 5-6 fartyg, samt ett antal mindre enheter. Kryssningar mellan Helgoland och Doggersbank. Uppbringningarna tog den omfattningen att Danmark införde restriktioner för sjöfarten. Anfall mot vid Fladestrand(Fredrikshavn) befintlig flottstyrka.
- 1713 Kaperiverksamheten förde den nackdelen med sig att den sög åt sig flottfolk i så stor omfattning att det ofta blev svårt att bemanna flottans fartyg. I regel hölls nu två fregatter på kryssning med Marstrand som bas. Man kryssade bl a i södra Nordsjön; viktig också för att föra post till England och Holland.
- 1714 Tre engelska örlogsfartyg betedde sig illa vid Marstrand, vilket höll på att sluta med trassel. Fregatten Marstrand (26) gick till botten varvid 109 man omkom, 31 räddades. Det var ett åsklag och en kastby som sänkte den. Två danska kapare och tre kofferdifartyg tags i Aalborgbukten.
- 1715 Spaning efter ryska fregatter utan resultat. De hade gömt sig i en engelsk konvoj, under amiral Norris, bestående av 20 linjeskepp och 450 handelsfartyg på väg mot Östersjön. Svenskt kaperi omfattade 25 fartyg; en fregatt utlånades till Gatenhielm.
- 1716 Folkbrist lamslog Göteborgseskadern. Flottan i Karlskrona tillgodosågs på Göteborgseskaderns bekostnad. Under Strömstiernas befäl och med sex galärer som skydd avgick 4/4 en konvoj med förnödenheter till armén, (kanoner, ammunition, proviatn, furag m m).

Hela månaden var man så gott som dagligen i strid med fienden (Tordenskjold) men man lyckades så småningom trassla sig fram till Dynekilen 24/6. 27/6 angrep Tordenskjold denna styrka och förstörde den. (Transportfartygen och 13 enheter ur Göteteborgseskadern förlorades) Se Skiss 2 sida 5.

En rysk spion i Götborg uppgav staden ha 700 tyskar och 700 svenskar som garnison, staden var ett rövarnäste. 100 priser låg där.

- 1717 Livligaste kaparåret. Gatenhielm hade 12 fartyg. Tordenskjold planerade ett kuppöverfall på Göteborgseskadern, och rekognoserade i mars med underlydande fartygschefer Göteborgseskaderns läge. 1/5 avseglade Tordenskjold från Fladestrand (Fredrikshavn). Men företaget hade uppdragats av svensk underrättelsetjänst så att överraskningsmomentet gick förlorat. Försenad av insubordinationsbrott passerade han Vinga på morgonen 2/5. Man bogserade de tyngre enheterna, och gick vid midnatt in i inloppet. Styrkan bildade stridslinje utanför nuvarande KA 4 och genomförde under 5 timmar en kanonduell med 5 svenska fregatter vid Nya Varvet. Därefter fick man retirera. Tordenskjold hade ej fört med sina två linjeskepp men skottpråmar, galärer och slupar deltog. Med fanns också 1800 man landstigningstrupp. Försöket hade alltså misslyckats. Efter detta byggdes batterierna vid Käringberget (vid nuvarande röda förråden) och vid Tångudden, Carolibatteriet (nu flottans hamn). Skiss 3 och bil 1. Kaparna tog priser på Fladestrands redd, angrep en konvoj vid Grenå, och plundrade Laesö.

- 1718 På våren, och senare, genomfördes talrika transporter till Strömstad för arméns räkning. I oktober kom nr 14 fram. 28/6 påbörjades överförandet av 15 st olika örlogsenheter över land från Strömstad till Idefjorden (2 mil, och två månader) .Talrika strider utkämpades sedan på fjorden. Sid 5 skiss 2. Karl XII stupade 30/11.
- 1719 Moraliskt bottenläge. Göteborg blockerat från 27/3, men trots allt fungerade statssystemet.
 Invasion från Norge uteblev, sannolikt p.g.a. att man inte kunde klara underhållet för den 25 000 manna armé man hade norr Idefjorden, och inte lyssnade på Tordenskjolds sjötransportförslag.
 10/7 anfölls Karlsten, som kapitulerar 15/7. Hela den svenska sjöstyrkan förlorades med 300 kanoner; 6 fregatter och 5 andra enheter.
 20/7-24/7 belägrades Nya Älvsborg, men här avvisades Tordenskjolds anfall. Detta skildras särskilt i bil 2.
 420 man beordrades till Karlskrona i augusti.
 1/9 genom en skicklig kupp av Göteborgseskadern togs vid Grötö 4 örlogsenheter och fem transportfartyg, särskilt skildrat i bil 3.
 För att revanschera sig gjorde Tordenskjold natten till 26/9 en skicklig kommandoräd mot Nya Varvet, brände magasin, brände eller förstörde en fregatt och 4 andra enheter. En galär lyckades man få med sig. Särskilt skildrat i bil 4.
 Vapenstillesstånd med Danmark i oktober.
- 1720 Rykten om och fruktan för ryska kapare.
 Fred med Danmark 3/7. Avsedda ombaseringar till östersjön kom ej till stånd förrän följande år.
- 1721 Talrika rapporter om ryssar, obekräftade beskjutningar.
 Göteborgseskaderns galärer ombaserades under maj månad till Östersjön.
 30/8 fred med Ryssland.

Skiss 3

Tordenskjolds anfall 2- 3 maj 1717

Bilaga 1

Tordenskjold, som hade en god blick för sjöherraväldets betydelse, hade 1717 utverkat att han skulle få slå ett slag mot och förstöra Göteborgseskadern i Nya Varvets hamn.

Tordenskjold var som alltid noggrann i sina förberedelser och i mars rekognoserade han anfallsområdet tillsammans med sina utsedda fartygschefer. Sannolikt var han också iland på några platser.

Utgångsbasen för anfallet var Fladestrand (Fredrikshamn).

Deltagande fartyg i operationen var:

Linjeskeppen	Laaland (50) 9 galärer
	Fyen (50) 2 halvgalärer
Skottpråmarna	Hjaelparen (46) 1 snau
	Arche Noae (43) 14 slupar

1800 man för landstigning

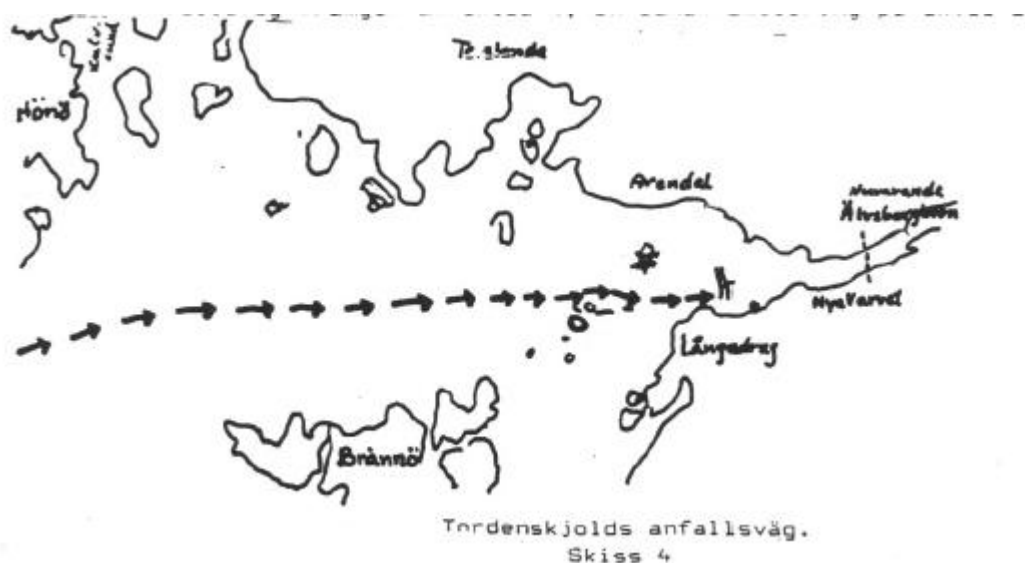
Planen var att under bogsering av skottpråmarna passera Kattegatt för att överraskande på natten 2/5 gå in i Göta Älvmynningen, anfalla Nya Varvet och förstöra Göteborgseskadern.

Genom subordination från en fartygschef på en fregatt, som skulle bogsera en av skottpråmarna, försenades avfärden och man nådde inte Vinga förrän på förmiddagen 2/5. Svenskarna fick andrum. I kvällningen gick styrkan, utom linjeskeppen in och i gryningen 3/5 var man grupperade som skissen visar.

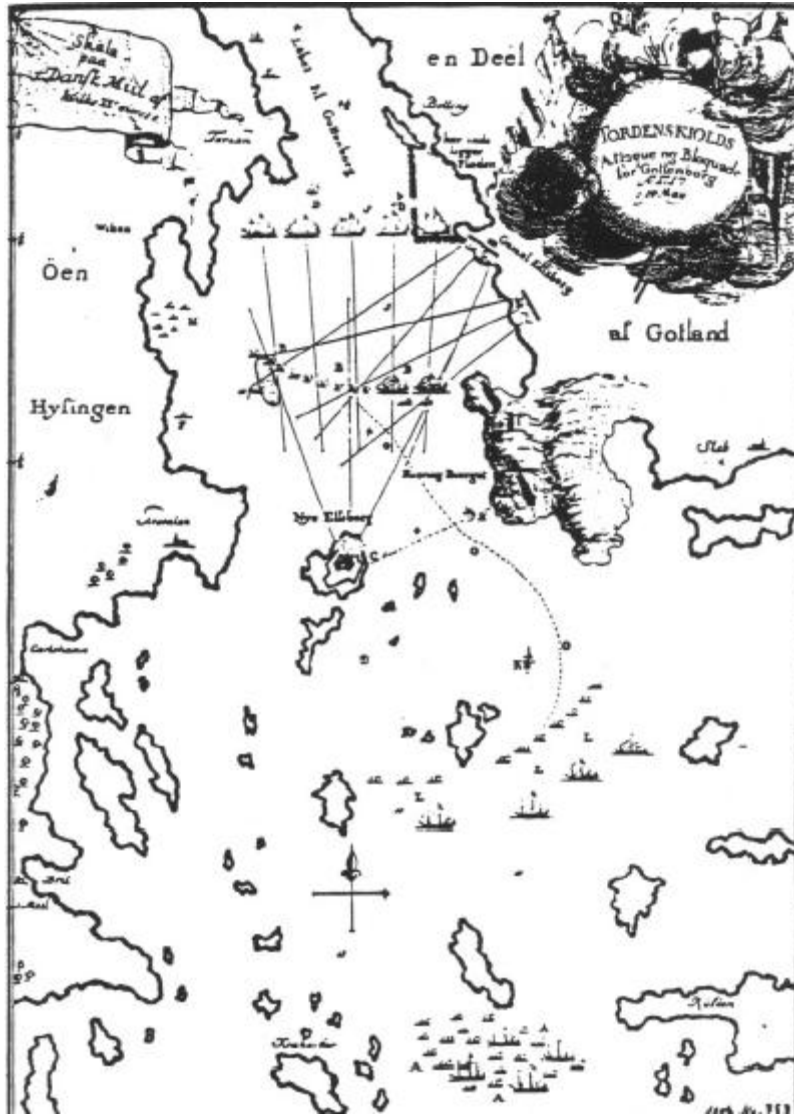
Har utkämpades en kanonduell under fem timmar med fem svenska fregatter vid Nya Varvet, varefter Tordenskjold fick dra sig tillbaka, något som amiral Hägg skildrat på en vacker och känd målning (Den har åtskilliga historiska fel).

Anfallet misslyckades alltså, och Tordenskjold stoppades en tid i sin karriär. Han var 25 år gammal.

Anfallsväg framgår av skiss 4, en dansk skildring på skiss 5.

Skiss 5

A. Ankomsten. B. Anfallet . C. Nya Älvsborg. D. 5 svenska örlogsskepp och galejan Wreden. E . 2 svenska batterier om 12 och 10 svåra kanoner. F. Galejan Lovise av Kristiansand. Som sjönk under anfallet. G. Reträtten. H Galejan Lucretia som gick på grund. I. två regementen svenska musketerare. K. Arken Noa på grund. L. Blockaden efter attacken. M. Danska landstigningsbåtar med brandmateriel.(kommentar: Skildringen färgas av Tordenskjolds försök att rättfärdiggöra sitt misslyckande. Vid E och I stod delar av ett sachiskt regemente, inga svåra kanoner, möjligen någon eller några lätta infanteripjäser (3 pund; 4,5 cm)

Tordenskjolds anfall på Göteborg 1717. Det Kongelige Biblioteket. Köpenhamn.

Anfallet på Nya Älvsborg 20 – 24 juli 1719

Bilaga 2

År 1719 var ett svårt år för Sverige. Karl XII hade stupat i november 1719, och på högsta nivå gick, som man säger, intrigerna på högsta varv. Det gällde vem som skulle ha makten. I allt kaoset dock fungerade systemet och man gav inte upp.

Karl XII:s freds- och krigsplaner övergavs. Det gällde att få fred så snart som möjligt, på hyfsade villkor. Anfällskoalitionen mellan det framväxande kolonial imperiet Ryssland, grannarna i söder och Danmark pressade på. Alla ville ha så mycket som möjligt av det sammanfallande storrikets kaka. Var och en av koalitionsbröderna hade emellertid inte heller så lätt. Alla hade de sina bekymmer.

Koalitionsplanen 1719 var att ansätta Sverige från både öster och väster.

Ryssland genomförde sin del genom att med en galärflotta härja i Roslagen. Om detta är mycket skrivet, och det är också omtalat i rikshistorien.

Mindre känt och omtalat i historien är anfällen i väster där Danmark-Norge agerade.

De danska planerna gick ut på att anfälla söderut och hota Göteborg. Då skulle man i ett fredsslut kunna återvinna Bohuslän. Hade det lyckats, och förutsättningar fanns, så kanske vi 1940 haft tyskar i Backa, och på Ramberget om man inte hade nöjt sig med 1958 års gränser.

En drivande kraft i Danmarks planer var scoutbynachten, d.v.s. amiralen, Peter Tordenskjold, född och uppvuxen i Norge.

Tidigt hade han visat sin driftighet. 1717 försökte han i en djärv framstöt krossa Göteborgseskadern. Han var fruktad och beundrad t.o.m. av sina motståndare bl.a. göteborgarna. I det fallet liknade uppfattningen om honom den som kom Rommel till del bland engelsmännen i Nordafrika under andra världskriget. Nu ivrade han för anfällsplanen. Till förfogande fanns på norsk sida över 20000 man. I förening med flottan, som skulle kunna transportera 8000 man, skulle man gå mot Göteborg. Överheten nickade bifall, och man framryckte över gränsen, men mycket mer blev det inte. Tordenskjold bad om tretusen man för att besätta Hisingen, men fick det inte. Han var dock inte den som gav sig. Med de medel han disponerade över kämpade han vidare.

Första hindret var Karlstens fästning vid Marstrand.

Genom en skicklig kombination av militär aktivitet och psykologisk krigföring drev han kommandanten till kapitulation 15/7 1719.

Händelsen påminner i mycket om Sveaborgs kapitulation nästan 100 år senare. Kommandanten halshöggs senare, i Göteborg efter vederbörlig krigsrätt.

Redan fyra dagar efter kapitulationen påbörjade Tordenskjolds flotta förflyttningen mot Göteborg. Det var ingen liten styrka. Från den 20.juli passerades Kalvsund, öster Öckerö, av följande enheter:

7 linjeskepp om 40-50 kanoner s:a ung 320 st 15 cm kanoner (24 pund)

1 fregatt om c:a 30 12 cm kanoner (12 pund)

4 flytande batterier med c.a 46 st 12-15 cm kanoner (12-24 pund) de förde ibland också mörsare. (sannolikt 30-40 pund, c.a 30 cm)

2 flottebatterier om 14 st 17 cm kanoner (36 pund) .Skiss 7.

Dessa batterier kunde alternativt föra de 10 st 40 cm mörsare (100 -200 pund) eller en

blandning; i slaget är det något oklart vilken blandning man tillämpade.

1 bombardergaljot sannolikt med 4 st 30 cm (<100 pund) mörsare

3 galärer om 3-6 st 10-12 cm kanoner

4 mindre gallejor

I allt 23 stridsfartyg med c:a 600 kanoner, ett 20-tal större mörsare och ett 40-tal handmörsare om c:a 10 cm kaliber.

I flottstyrkan ingick också 80-90 underhållsfartyg med kulor, krut och mat. Det var alltså en flotta om runt 100 fartyg med över 6000 man ombord. Det var ingen dålig styrka. Vad man saknade var de landstigningstrupper, som Tordenskjöld hade önskat.

Hur var det i Göteborg ?

Att man var orolig är ganska klart. Generalguvernör var generalen Rehnskjöld, känd som ledaren av striden vid Poltava. Han hade, efter fångutväxling, återkommit till Sverige just före Karl XII:s död. I modernt språkbruk var han vad militärbefälhavaren i Skövde nu är. Han gav direktiv till sina underlydande och försökte samla vad som fanns till Bohuslän och Göteborg.

Den 20/7 var läget följande.

I Göteborg och de närmaste befästningarna fanns delar av Älvsborgs regemente (1 15, Borås), delar av ett sachsiskt regemente. Garnisonen med borgerskapets egna styrkor torde tillsammans ha uppgått till över 5 000 man. Utanför Göteborg fanns ytterligare styrkor. Vallarna var i fullt brukbart skick.

På Nya Älvsborg fanns två kompanier ur Älvsborgs regemente, Norra och Södra Kinds, samt ett sachsiskt kompani. Garnisonen utgjorde, tillsammans med artilleripersonal, c:a 360 man~ Kommendant var överstelöjtnanten vid Älvsborgs regemente Johan Lillie. Hans hustru lär också varit där vid de första skotten.

På Hisingen, vid Wik och Torslanda, norr om Nya Älvsborg, stod en bataljon ur Skaraborgs regemente (P 4, Skövde).

På Billingen (vid Nya Varvet) och Rya Nabbe (mittemot)_fanns batterier med tunga kanoner (15 cm). Mellan dessa båda platser hade man försänkt äldre fartyg. Batterier med tunga kanoner fanns också vid Tångudden (Carolibatteriet) och Käringberget.

Söder och norr om Göteborg fanns posteringar ur Smålands ryttare och Västgöta tremänningsregemente.

I flott- och fästningsstrider är det inte bara antalet soldater det handlar om. Vilka kanoner fanns mot Tordenskjölds 600 ?

Av de svenska som hade möjlighet att verka mot hans skepp fanns ett 20-tal på Nya Älvsborg. Ett 20-tal var 15 cm och lika många 12-15 cm. Sannolikt hade man också 2 a 3 25-30 cm mörsare.

På de andra batterierna, Käringberget, Carolibatteriet_och på Billingen och Rya Nabbe fanns på vardera stället ett tiotal grova kanoner (15 cm), men det var egentligen endast Käringberget och Carolibatteriet som vid något tillfälle kom till skott. Man kunde knappast skjuta på längre avstånd än en km, och så nära kom danskarna endast tillfälligt dessa platser.

Om man nu räknar bort de skepp som inte sattes in (5 linjeskepp) och endast räknar med ena sidans kanoner (en breddsida) så pekade i runt tal 240 kanonmynningar och ett 40-tal mörsare mot Nya Älvsborgs 80-tal eldrör. Flera av dessa, ung hälften, kunde naturligtvis inte samtidigt riktas mot fienden.

Nog hade fästningsbesättningen anledning att känna Sig litet skakis.

Under den 21. (se skiss 6 och 7) varpade sig belägringsfartygen fram till Aspholmarna och Knippelholmarna. Så fort de kom inom skotthåll öppnade fästningen eld. De danska fartygen öppnade eld framemot halvelvatiden på kvällen. Beskjutningen pågick pågick hela natten och fortsatte med få avbrott till den 24. på morgonen. Då hade över 7 000 skott ock granater avlossats. Det ger ett medeltal på 2-3 kulor eller granater i minuten. En del av dessa kulor sitter fortfarande fullt synliga kvar i fästningens torn, en kyrksalen i tornet. (se bild B).

Den 22. uppmanades fästningen två gånger att kapitulera. De insmickrande kapitulationsanbudet avvisades fränt.

Den 23. var fästningen ganska illa tilltygad. Ett krutförråd hade sprungit i luften, bastionerna mot fiendesidan var svårt raserade, liksom tornets tredje våning; dessa skador på tornet föranledde att man efter ett antal år tog bort fjärde våningen. Kommendantshuset och övriga byggnader hade brunnit. Många soldater var dödade och många kanoner var sönderskjutna.

Besättningen slet med att flytta kanoner från oträffade delar av fästningen till nya pjäsplatser och med att bygga stormhinder i uppkomna bräscher. Sova fick man mycket litet. Fästningen var, som danskarna skriver, ganska tyst under den 23.

På kvällen den 23. kom ett kraftigt åskväder följt av regn. En stilla tanke till soldaterna utan regnkappor. Nu hade emellertid hänt en del.

Chefen för Skaraborgs regemente, överste Stael von Holstein, hade i staden begärt att få låna ett par kanoner för att beskjuta fienden från Hisingen.

Nja, det tyckte nu inte de ansvariga i staden. Fienden kunde ju ta dem om det gick illa.

Men Stael von Holstein gav sig inte. Han lovade att personligen ersätta pjäserna om de gick förlorade.

Han fick 4 fältpjäser (sannolikt 12 cm, 12 pund) och en 20 cm 40 pund mörsare.

Natten till 24. släpades dessa pjäser i åska och ösregn ut till Arendal på nog så eländiga vägar. Von Holstein slet personligen med pjäserna så för soldaterna blev då ingenting omöjligt.

I ljusningen 24.juli öppnades eld från pjäsplatser nära det nuvarande personalshotellet Arken, 3-500 m från de danska skeppen vid Aspholmarna och Österskären; nu inbyggda i Skandiahamnen (skiss 7).

Denna eld i ryggen uthärdade inte danskarna utan drog sig ganska snart undan. Tre svenska galärer hindrades av motvind att komma till anfall, men hade nöjet att på Lilla Aspholmen lägga beslag på 4 st 30 cm (100 pund) mörsare med ammunition. Dessa stod sedan uppställda på vad som nu är Gustav Adolfs torg i Göteborg.

Striden var över men inte blockaden, danskarna låg kvar ännu en tid utanför Dynan och spärrade handeln på Göteborg

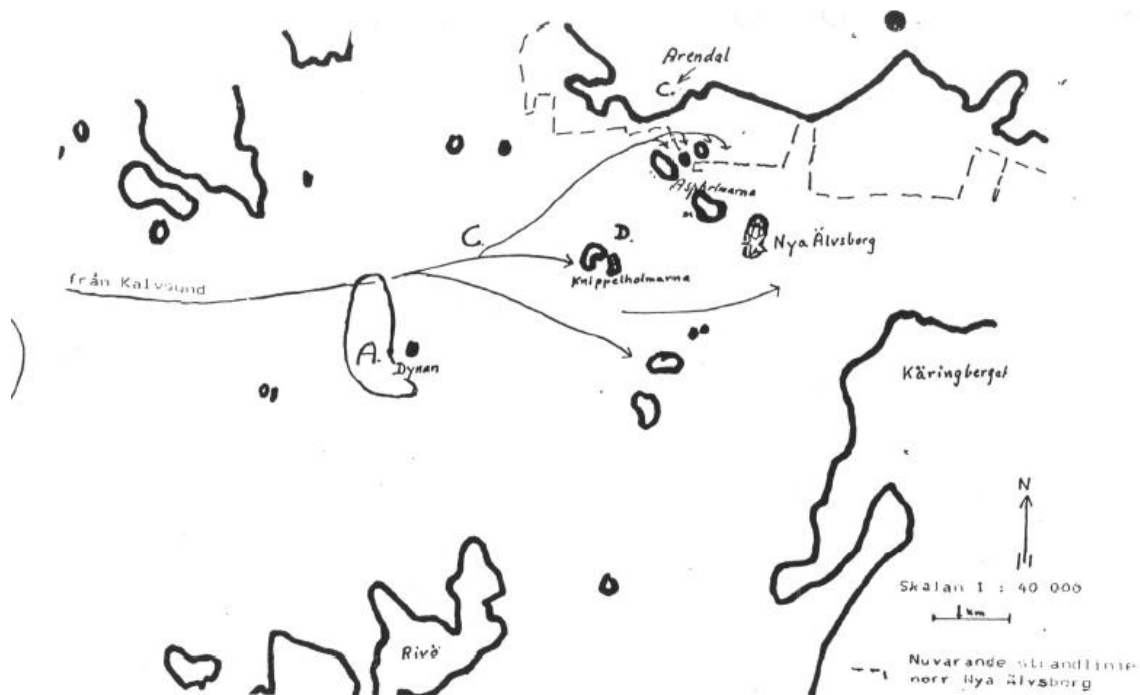
Kommendanten, älvsborgaren Johan Lilie, utnämndes till friherre.

Ytterligare några småanteckningar:

Denna strid är ett skolexempel på vad man skulle kunna kalla en väl genomförd

kustartillerioperation. Fasta befästningar stippar, omfattning utföres med en rörlig eldmotanfallsstyrka.

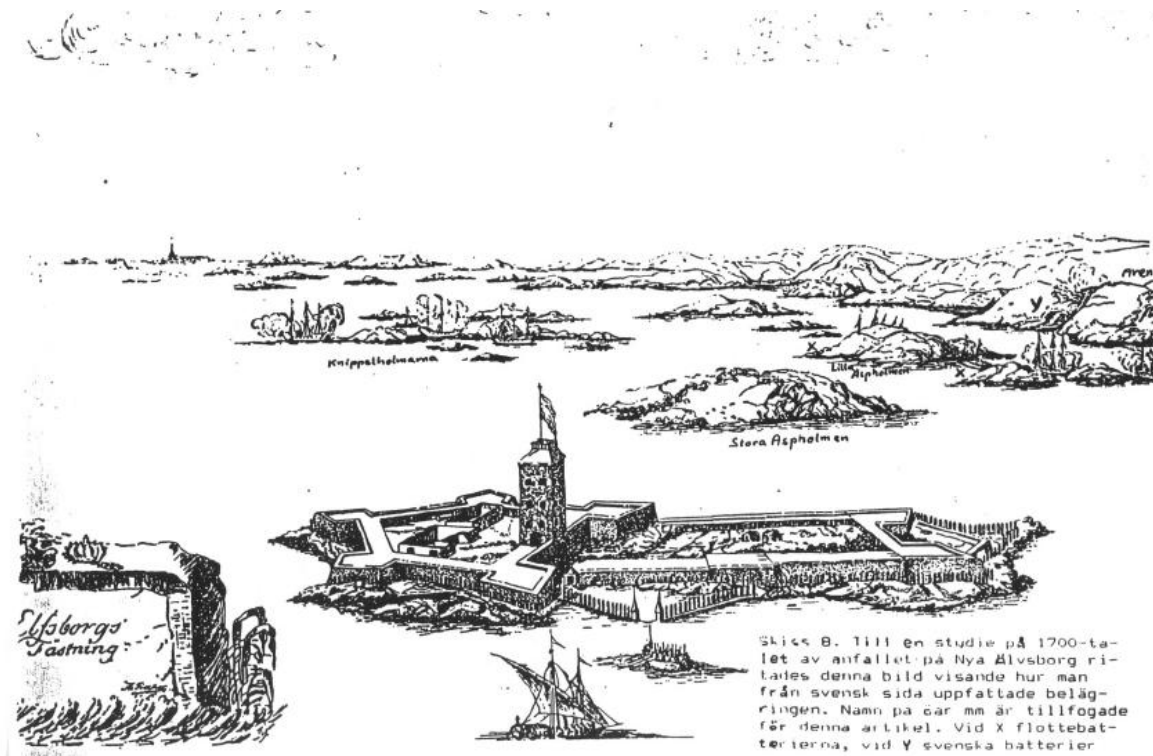
Anmärkningsvärt är att när 270-årsdagen av händelsen inträffade under utställningen "Lejonet och Kronan" i Göteborg att man inte på något sätt omnämnde denna betydelsefulla händelse. Det var ju den enda gång Göteborgs befästningar utsattes för ett allvarligt anfall. Det vittnar om en historielöshet bland de ansvariga som är anmärkningsvärd.

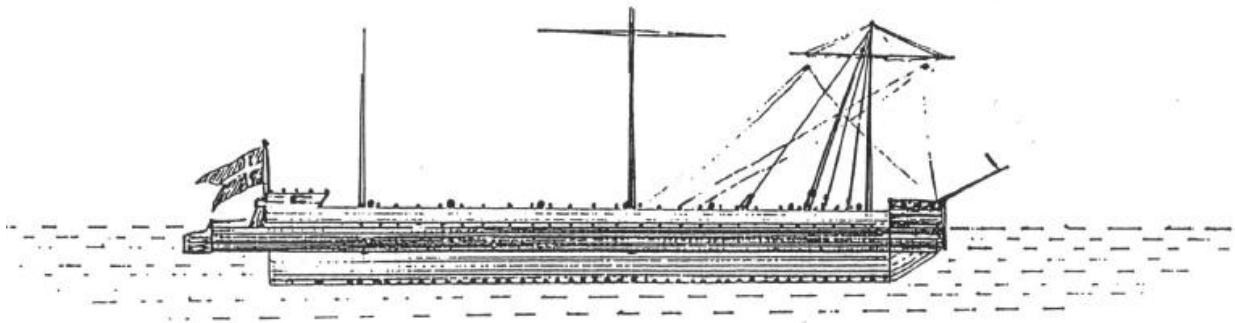
Skiss 7

Tordenskjolds anfall på Nya Älvsborg 20-24-7 1719 (bild föregående sida)

- A. Ankringsplats för 5 linjeskepp
- B. Ett sjuttiofem underhållsfartyg
- C. Pilarna visar de anfallande fartygens väg till sina platser. Vid D två linjeskepp
- D. De svenska batterierna, som anlades natten till 24/7 och drev danskarna på flykten.

Skiss 9. (bild nästa sida) Beskjutningen av fästningen utfördes bl a av två flotte-batterier. Det var en typ av flytande batteri med skrov av timmerstockar, d v s de var osänkbara. Bestyckningen kunde varieras. Ett alternativ var 14 st 17 cm kanoner (36 pundare), ett annat var 10 st mörsare av 30-35 cm kaliber (100-200 pund). Dessa sköt bomber (granater) De kunde inte med pjäserna ombord segla i öppen sjö utan bogserades längre sträckor. Bestyckningen överfördes då på transportfartyg. De tv vid Älvsborg "Langmaren" och "Spydstagen" var bestyckade enligt ovan. De togs senare på hösten vid Grötö av svenskarna och inbogserades till Nya Varvet

Bilaga 3

Göteborgseskaderns kupp vid Grötö 1/9 1719

Efter det misslyckade anfallet mot Nya Älvsborg i juli hade blockaden av Göteborg successivt minskats. Skottepromarna och flåtepromarna bogserades i regel när de skulle förflyttas längre sträckor över öppet hav. Man brukade då ta bort deras bestyckning. Detta var man i färd med i slutet av augusti innanför Grötö.

Amiral Örnfeldt fick underrättelser om detta och beslöt att begagna sig av situationen. För att anfälla danskarna avdelade han en styrka under kommandör von Utfall.

Denna bestod av

Brigantinerna	Luren	(2) + nickhakar	- sex armerade slupar med nickhakar
	Framfuss	(2) + nickhakar	
	Uppassaren	(2) + nickhakar	
Galären	Lucretia	(2) + nickhakar	

Styrkan skulle ta vägen över Kungälv, Nordre älv till Kippholmen, (ett fortfarande synligt batteri vid Nordre älvs mynning), varifrån anfallet skulle igångsättas.

Kuppen lyckade helt. Under natten till 1/9 överraskade man och tog:

Galären	Prins Karl	(7)
Flåtepromarna	Soydstagen (utan bestyckning)	
	Lange Maren	
Bombadergaljoten	S:t Johannes (mörsare)	
Transportfartyg	5 st (ett med krut, Langesund)	

Amiral Örnfeldt var med och övervakade när man tog dessa 9 priser.

Bild Bilaga 3.

Bilaga 4

Tordenskjolds kommandoråd 25-26 september 1719

Göteborgseskadern lyckade kupp mot de avrustade skeppen vid Grötö 1/9 1719 gjorde Tordenskjold upprörd, med dagens journalistspråk, rasande.

I hans ständiga kamp mot Köpenhamnsledningen var det ett svårt bakslag. Det var inte bara av hämdkänslor som han beslöt sig för ett motdrag.

I Marstrand organiserade han 25/9 en styrka om ett tiotal slupar och utvalt folk. Under direkt ledning av en kapten Budde, skulle den natten till 26/9 göra en kupp mot Nya Varvet.

Den svenska bevakningsstyrka, som fanns i Nordre Älvs mynning, anade att något var på gång, men felbedömde de danska avsikterna och tappade kontakten med fienden. Rapportkarlen som i mörkret sändes med spaningsrapporten till Göteborg, hade dels svårigheter på de mörka vägarna, dels med stadsvakten i Göteborg, och fick inte fram sin rapport förrän på morgonen 26/9. Då var det redan för sent.

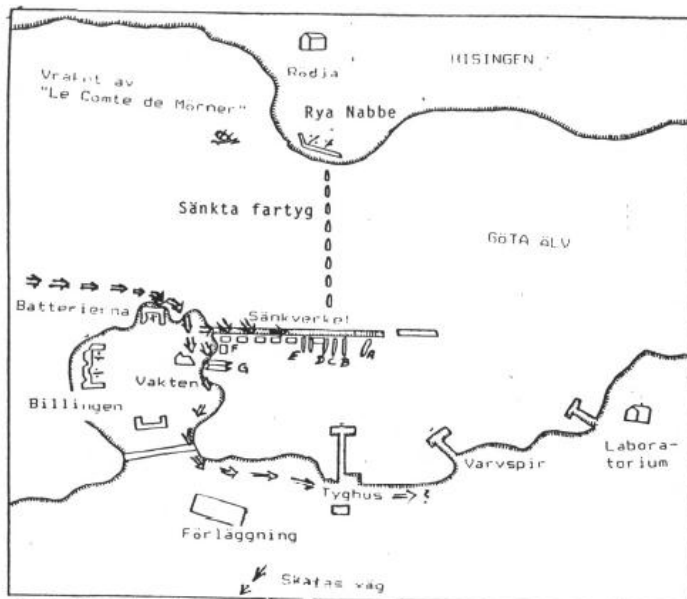
Via Svinholmarna passerade Tordenskjolds styrka i nattens mörker batterierna vid Käringberget och Tångudden (Carilibatteriet). Den sachsiske post som stod där märkte inte skillnaden i dialekt när man på anrop svarade ”gote svenske”.

Man överraskade vakten vid Billingen, vaktchefen en fänrik, dödades och man hann komma ordentligt igång innan någon svensk reaktion kom tillstånd. Det fanns dock 200 soldater i området.

Resultatet blev nedbrända förråd, brända eller förstörda fartyg, men som oskadat byte fick man endast med sig en galär de Mörner. Den kom dock i brand, sprang i luften och sjön vid Rya Nabbe.

I nattens mörker var det inte lätt att ta ut några fartyg ur flotthamnens hamnöppning. Flottebatterierna fick man inte med sig och inte heller lyckades man få eld på dem, timmer tar inte eld så lätt. De andra fartygen sattes ibrand. Tordenskjold, som i regel var i spetsen, kom denna gång först under företagets höjdpunkt.

En liten episod förtjänar att ihågkommas. När vakthavande fick klart för sig vad som försiggick skickades soldaten Skata att i nattens mörker hämta kommandanten, kapten Hård, som logerade i den ännu befintliga Påvelundsstugan, en knapp kilometer bort.

Förklaring till bokstäverna.

- A Le Comte de Mörner
- B Carolus
- C Wreden
- D Prins Karl
- E 2 st priser
- F Pråmen Göteborg
- G Flättepråmarna
Lange Maren och
Spydstagen
(flytande batterier
här utan bestyckning)

Karta över hamnbassängen vid Nya Varvet Tordenskjolds anfallsmål.
Sammanställning av kartor i Bergersens Tordenskjoldsmonografi och i
"Göteborgs eskader och örlogsstation".

Skiss 12

P 15